

HOE HOUDT AFSTANDSONDERWIJS DE STUDENTEN IN DE BAN?

Een wake-up call voor empowerment als pedagogische succesfactor in het hbo. Plus 8 tips voor waarde(n)vol afstandsonderwijs.

Geke van Nieuwenhoven | november 2020

INTRODUCTIE

COVID-19 heeft op grote schaal huisgehouden en het onderwijslandschap een nieuw gezicht gegeven. In rap tempo kreeg het blended onderwijs vorm. Hierbij is afstandsonderwijs sterk vertegenwoordigd. Scholen toonden innovatiekracht en docenten legden grote flexibiliteit aan de dag. Techniek en didactiek hebben elkaar voorgoed gevonden. De prestatie die is neergezet verdient een diepe buiging. Chapeau! Nu het afstandsonderwijs een duurzaam karakter krijgt is het tijd om stil te staan bij de beleving en behoeftes van de hbo-student. Hoe ervaren zij het COVID-19 onderwijs en wat hebben zij nodig om hun studie als zinvol te ervaren en gemotiveerd te blijven?

Reiziger of trekker, een beeld van het type student

Tijdens mijn zoektocht naar de impact van het COVID-19 onderwijs op de hbo-student werd ik geraakt door een blog over het verschil tussen reizigers en trekkers. Associatief als ik ben, legde ik de relatie met twee typen studenten:

1. de ontvangende student die zich als reiziger laat leiden door de zekerheden van de reisgids en zich comfortabel voelt bij duidelijkheid,
2. de student die de vrijheid wil ervaren om als trekker zelf zijn studie vorm te geven.

De één wordt gedreven door duidelijke doelen en gebaande paden en de ander streeft naar nut en zin en is flexibel om zich te redden in verander(en)de omstandigheden. De trekker heeft geen vastomlijnd doel, maar geniet van de reis zelf.

Nu wil het toeval dat de maatschappij beide typen reizigers nodig heeft. Burgers, werknemers, managers, innovatiekrachten en professionals die de maatschappij dienen en de economie draaiende kunnen houden. Het hbo heeft de opdracht om hierin te voorzien. Meerdere bronnen maken mij duidelijk dat wij, ondanks onze inspanningen, vooral veel reizigers voortbrengen. En het zijn vooral deze reizigers die door de COVID-19 maatregelen stil kwamen te staan. Dit raakte mij nog meer.

De teneur van de thuiszittende student

“ En toen kwam COVID-19 en kwam er een einde aan het reistijdperk. De reiziger zit thuis, ontredderd. Hij mist het reisschema. Mag nu fictieve reizen maken in een doolhof aan online routes en oninteressante hoogtepunten. Sommige zijpaden zijn onvindbaar en het kompas kan het noorden niet vinden. De enige aanwijzer is zijn muis. Een donkere deken daalt neer op zijn toetsenbord. De reiziger zucht, hij mist zijn reisgenoten en de reisleiding. De reisleader is er wel, maar zit achter glas weggestopt in een hoekje om bezienswaardigheden voor te schotelen op tijden dat de reiziger geen eetlust heeft. Nog een zucht: ‘.....heb ik hier die dure ticket voor gekocht?’ ‘Zo hoeft het niet voor mij’. Ook de trekker is zijn levensdoel kwijt. Hij wil wel op pad, maar waarheen? Het land van de onbegrensde mogelijkheden zit op slot. Er zit niets anders op dan zich aan te sluiten bij de reiziger en samen plaats te nemen in de virtuele realiteit. ”

Met deze metafoor schets ik het COVID-19 onderwijs zoals dat door een derde van de studenten wordt beleefd¹. Zij missen structuur, duidelijkheid, aantrekkelijk onderwijs en vooral verbinding. Hun motivatie neemt af en sommigen overwegen uitstel van hun studie of geven er helemaal de brui aan. Met alle inspanningen van scholen en docenten om onder COVID-19 het onderwijs door te laten gaan, is dit een niet te negeren resultaat.

Weer in beweging komen

Wat moet anders? Zeker nu het afstandsonderwijs door COVID-19 een duurzaam karakter krijgt is het tijd om stil te staan bij het pedagogisch aspect van onderwijs, bij wat de Hbo student nodig heeft om in beweging te komen en zijn studie als een voor hem zinvolle reiservaring te beleven en te volbrengen.

Wat inspireert en motiveert hem? Wat heeft hij nodig om in de leermodus te komen? Hoe kan hij als trekker zelf invloed uitoefenen op zijn leeromstandigheden en dito effectiviteit? En wat is daarvoor nodig?

Student empowerment

Het COVID-19 onderwijs is er op gericht om via digitale wegen kennis en toetsen te distribueren en online lessen te faciliteren. Nu de student vooral thuis zit wordt er een groot appel gedaan op zelfsturing en verantwoordelijkheid. Gezien de demotivatie kan hij hier wel wat ondersteuning in gebruiken. Inzetten op student empowerment helpt hierbij.

Student empowerment is een benadering van onderwijs waarbij studenten centraal staan in het ontwerp van onderwijs en het leerproces (Mawani & Mukadam (Eds.), 2020). Bij empowerment gaat het in de kern om studenten in staat te stellen zichzelf te empoweren, waarmee ze leren invloed uit te oefenen op hun onderwijs, keuzes kunnen maken, leiding nemen over hun opleiding en vertrouwen krijgen om hun doelen te bereiken. Het is dus niet onze taak om studenten te empoweren, maar om omstandigheden te creëren waarin dat optreedt.

¹ Onderzoeken LSVb, EUR, ewmagazine.nl/nederland/achtergrond/2020/04/onderzoek-afstandsonderwijs-werkt-best-goed-752673/

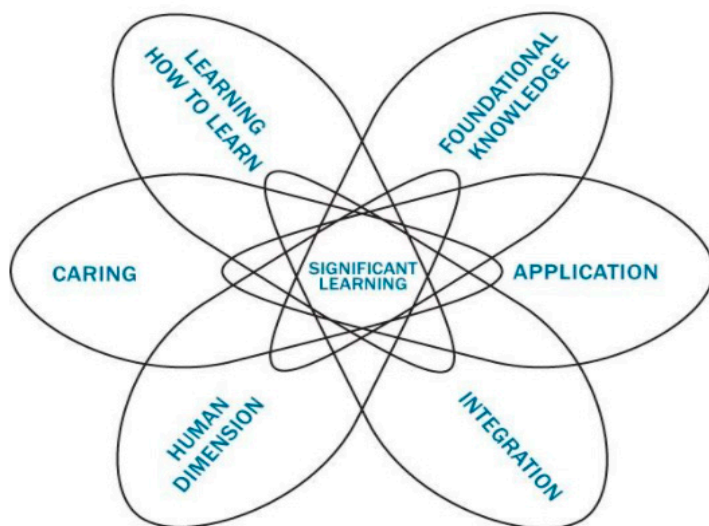

Volgens de 'Self-determination theory' draagt het onderwijs bij om individuen te helpen zich tot competente en zelfstandige professionals en leden van de maatschappij te ontwikkelen (Ryan & Deci, 2000). Om dit te realiseren is volgens Gert Biesta onderwijs nodig dat naast de kwalificatietask aandacht besteedt aan persoonlijke ontwikkeling en socialisering. Het is de taak van het onderwijs dit uit te lokken en te ondersteunen (Het prachtige risico van onderwijs, 2015).

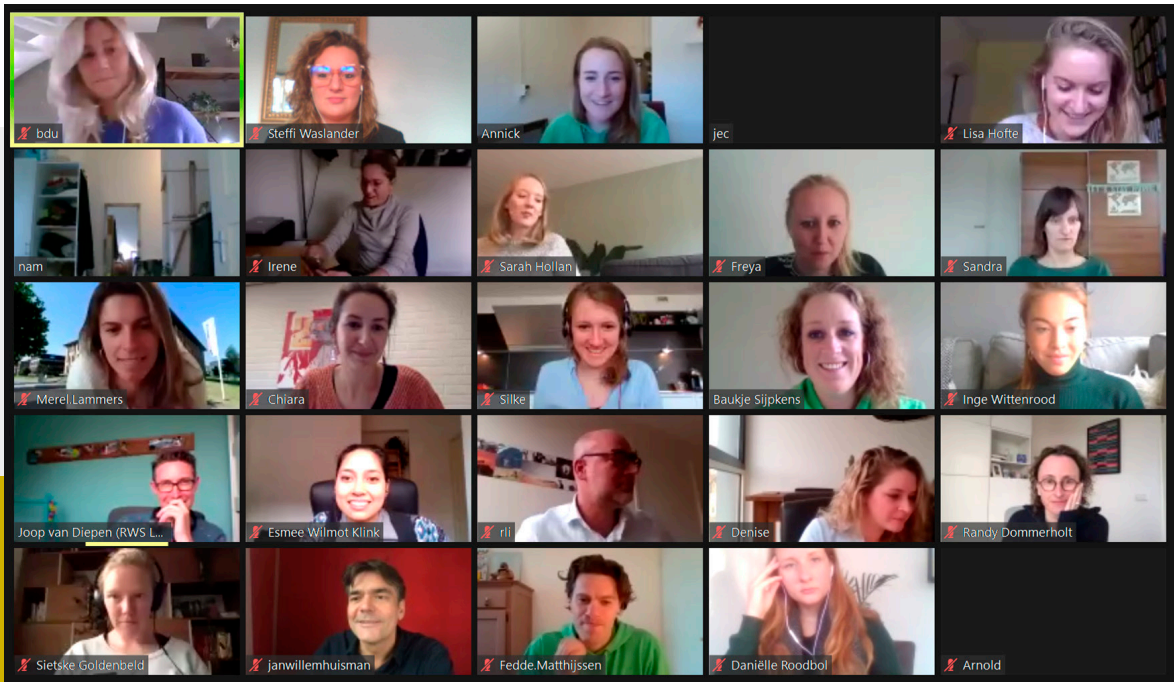
Voor onderwijs dat zich graag laat ontwerpen aan de hand van taxonomieën die vooral gericht zijn op kennisverwerving, toepassing en creatie rijst de vraag welke taxonomie behulpzaam kan zijn bij het stimuleren van empowerment.

Hiervoor heb ik mij verdiept in volwasseneducatie (Knowles, Swanson, & Holton III, 2011) en de taxonomie van Dee Fink (The Power of Course Design to Increase, 2007) (Glasbeek, 2015). Beide auteurs geven aan dat naast vakinhoudelijke doelen ook aandacht nodig is voor de vorming van de student en dat bij voorkeur integraal verweven in het curriculum. De student raakt gemotiveerd wanneer hij leert van en over zichzelf, dit doet in relatie tot en met anderen en dat de studie vooral gericht is op toepassing van kennis in een praktijk die voor de student op dat moment relevant is. De student wil betekenisvol leren en komt in beweging wanneer hij vooral het nut en de zin van zijn opleiding ervaart. De aspecten die van belang zijn voor de persoonlijke vorming en ontwikkeling zijn te relateren aan de Dublin descriptoren voor het Hbo en de metacognitieve skills uit de 21ste -eeuwse vaardigheden (Marzano & Heflebower, 2015). In het onderwijskundig ontwerp in en na COVID-19 is het voor de studentmotivatie en zijn zelfsturing van belang om daar bij stil te staan.

De taxonomie van Fink is een integraal procesmodel, waarbij in het curriculum in balans aan alle factoren aandacht wordt besteed. Alle onderdelen tezamen leiden naar diepgaand leren.

Figuur 1 Taxonomie van L. Dee Fink

Om vorm te geven aan empowerment in het onderwijs maak ik naast bovenstaande bronnen gebruik van de sleutels van empowerment van Ken Blanchard (Over leiderschap, 2015). Blanchard ziet vertrouwen als belangrijke waarde en stelt dienend leiderschap als succesfactor voor optimaal functioneren en ontwikkelen in organisaties. Vertaald naar het onderwijs plaatst hij de student centraal en wordt alles in het werk gesteld om deze te laten (excel)leren en zichzelf te empoweren. Zijn drie sleutels tot succes zijn 1. informatie en communicatie, 2. eigenaarschap en 3. vervangen van hiërarchie door participatie. Deze drie zijn nauw met elkaar verbonden en worden door meerdere onderwijstheorieën ondersteund.

Gekoppeld aan de problematiek van afstandsonderwijs in relatie tot motivatie van de student volgt uit genoemde theorieën een achttal adviezen en tips, voorzien van motivatie.

ADVIEZEN EN TIPS

1. Voorzie in juiste informatie en communicatie

Door het wegvallen van de dagelijkse fysieke relatie met de opleiding is een duidelijke online communicatie en informatievoorziening essentieel. Deze moeten vele onzekerheden wegnemen en communicatie met de docent en medestudent vervangen.

Tips:

- Werk bij de architectuur van de leeromgeving vanuit het gezichtspunt van de student. Zorg dat alle benodigde informatie tijdig beschikbaar, vindbaar en duidelijk is. Een duidelijke leeromgeving en studiehandleiding zijn essentieel. Een heldere structuur en dito opdrachten helpen de student bij het plannen van zijn eigen leerroute en het kiezen van voor hem werkende en prettige leerinterventies (zie advies 2. autonomie).
- Haal de 'dissatisfiers' uit het systeem en zorg voor een consequente manier van opslaan van lesmateriaal, opdrachten, video's en dergelijke. Stem af met vakgenoten. Vermoei studenten niet met het uitvinden van zoekstrategieën in het LMS wanneer dat hun leerdoelen niet ondersteunt. "Een goede leeromgeving draagt bij aan een positieve leerhouding, wakkert nieuwsgierigheid aan en geeft zelfvertrouwen" (Parent Zone Scotland, 2020).
- Literatuur is actueel en ten alle tijde toegankelijk.
- Roosters en beoordelingen zijn tijdig verwerkt.
- Faciliteer op technisch en, indien wenselijk, op materieel gebied.

2. Creëer een leeromgeving die eigenaarschap bevordert en ondersteunt

Zonder duidelijkheid kan de student zijn leeractiviteiten niet bepalen. Duidelijke grenzen, waaronder basis afspraken hoe we met elkaar online communiceren, context van de thema's, leerdoelen en criteria zijn nodig om zijn gedrag te bepalen (Ryan & Deci, 2000). Het zelf kunnen bepalen wat gegeven de leersituatie en de COVID-19 omstandigheden het beste voor de student werkt, vraagt om keuzemogelijkheden. Keuzemogelijkheden in type opdrachten en de vrijheid om daar naar eigen behoefte en in eigen tijd uitvoering en vorm aan te geven. Deze vorm van eigenaarschap vraagt vertrouwen in de student en kan tekorten in de leeromgeving, zoals de tekortschietende begeleiding op afstand, compenseren (Conley & French, 2014). Hiermee hangt advies 3 samen, die een afzonderlijke vermelding waard is.

Tips:

- Zorg dat leerdoelen, criteria en verwachtingen helder zijn en worden gecommuniceerd.
- Motiveer het belang van de doelen in relatie tot het vak(gebied).
- Toon het nut en zin van de doelen voor de student.
- Leerinhouden en opdrachten zijn helder; de opdrachten bevatten keuzemogelijkheden.

3. Integreer persoonlijke ontwikkeling en metacognitieve vaardigheden in het programma

Door het afstandsonderwijs vallen structuur en dagritme weg. Het hoge tempo dat wordt nagestreefd is niet bij te houden. Het zelfsturende karakter van het hbo is voor velen te hoog gegrepen. Zelfstudie is moeilijk. Studenten die minder van hun zelfstudie leren zijn ook minder op de lessen voorbereid. Dit brengt het risico op achterstand, demotivatie en zich afzonderen met zich mee. Het welzijn van de student vraagt om aandacht en relatie. De docent is door het afstandsonderwijs minder beschikbaar om hierin te voorzien en de nodige stimuli te bieden. De student zal dus, in eerste instantie, een goede relatie moeten opbouwen met zichzelf. Het onderwijsprogramma dient instrumenten te bieden die hem hiermee helpen.

Tips:

- Naast de 'body of knowledge' wordt vooral ingezet op de andere hbo vaardigheden².
- Er is bewust aandacht voor de ontwikkeling van zelfsturing van de student, oplopend van persoonlijk naar professioneel vakmanschap.
- Integreer opdrachten die appelleren aan: zelfkennis, persoonlijke ontwikkeling en metacognitieve skills.

Investeer in:

- Persoonlijke ontwikkeling, social skills en communicatieve vaardigheden
- Zelfsturing bevorderende opdrachten: leerplannen, I-coaching, reflectie en zelfevaluatie
- Plannen en organiseren en studievaardigheden
- 'Process skills'
- Research, oordeelsvorming, ethiek
- Digitale en media wijsheid

4. Creëer een omgeving waarin samenwerking en samen leren wordt geleerd

Het samen leren en werken in teams is een veel toegepaste didactiek³. Samenwerkend leren is fijn, voorziet in sociale behoefte, maar wordt ook als lastig ervaren. Vooral online is het moeilijk om goede afspraken met elkaar te maken en elkaar aan te spreken op elkaars bijdrage. De veel gebruikte 'trial & error' methode en de verwachting dat studenten daardoor vanzelf gaan samenwerken heeft zijn nadelen. In combinatie met de vrijheid en oncontroleerbare afstand leidt dit tot duikgedrag en zelfs tot ondermaatse leerproducten en lagere beoordelingen dan individueel gewenst. Bij veel studenten werkt dit demotiverend en frustrerend; ze haken uiteindelijk af of stoppen er soms mee.

² Zie Dublin descriptors

³ Geeft invulling aan de sociaal constructivistische onderwijsvisie

Wanneer studenten vruchtbaar kunnen samenwerken komt dat tegemoet aan hun relatiebehoefte en vinden 'peerfeedback' en 'peerassessments' een gezonde bodem. Hiermee worden docenten ontlast en kunnen zij hun aandacht richten op zorgstudenten die niet kunnen meekomen.

Tips:

- Voor een optimaal leereffect wordt samenwerken bij voorkeur integraal meegenomen in het curriculum.
- Bied keuzevrijheid in teamsamenstelling, werk hierbij wel bewust met complementaire teams of juist met gelijkgestemden⁴ en vereis afwisseling, voorzien van bewijs (procesverslagen). Hierdoor krijgt elke student kans op een succeservaring in een andere rol en inbreng.
- Integreer opdrachten in het curriculum, passend bij de aard en het doel van de vakken/thema's.
- Te denken valt aan teamanalyses, samenwerkingscontracten, roulatie van voorzitterschap, beoordelingscriteria voor procesrollen en bijdrage, peerassessments.
- Respecteer ook de behoefte om alleen te werken (autonomie). Wissel af met individueel werk.
- Organiseer 'peerresearch', 'peerreviews' en feedback in wisselende samenstellingen.
- Faciliteer een vaste 'community of learners' voor de veiligheid en relatie. Integreer 'peercoaching'.

5. Maak het onderwijs betekenisvol, life related, persoonlijk en contextueel

Studenten hebben behoefte aan perspectief, willen de zin en nut van het onderwijs ervaren. Door afstandsonderwijs is de verbinding met de realiteit voor velen zoek. Door COVID-19 is de toekomst onzeker. Het onderwijs heeft tot taak om doel en uitzicht te bieden en het onderwijs te koppelen aan de realiteit waarin de studenten leven (Knowles, Swanson, & Holton III, 2011) (Glasbeek, 2015).

Tips:

- Ontwerp opdrachten die een appel doen op het leven in het hier en nu, passend bij interessegebieden van de student.
- Motiveer het type opdracht; studenten willen weten waarom en waartoe om zich tot opdrachten te verhouden.
- Creëer synergie tussen verschillende manieren van leren en de opdrachten.
- Zorg voor verbanden tussen en integratie van vakken.
- Organiseer integrale en multidisciplinaire projecten, probleemgestuurd onderwijs en praktijkgericht onderzoek. Virtual reality en games kunnen hier een grote dienst bewijzen.
- Ook de toetsing is betekenisvol: formatief en summatief.
- Integreer opdrachten die appelleren aan de hbo vaardigheden volgens Dublin en vaardigheden van de 21ste eeuw.

⁴ Zie teamrollen van Meredith Belbin, de leervoorkeuren van Manon Ruijters, leerstijlen van David Kolb en de meervoudige intelligenties van Howard Gardner.

6. Integreer formatief handelen en formatieve evaluaties en varieer

Controle op leereffect, dus toetsing, drukt op docent en student. Door het wegvallen van het fysieke contact met docent en medestudenten is directe feedback schaars. Studenten weten niet waar ze staan ten opzichte van de leerdoelen en vorderingen van anderen. Het leren wordt geremd. Om de student te ondersteunen in zijn (zelf)studie is feedback een vereiste.

Tips:

- Ontwerp feedbackcycli met daarin feed-up, feedback, feed forward (Hattie & Timperley, 2007) waarin de student mede vorm geeft aan het monitoren van zijn vorderingen.
- Leer studenten omgaan met feedback: effectieve feedback geven en ontvangen en dit zelf organiseren.
- Integreer feedbackcycli waarbij naast taak en product vooral op procesniveau en zelfsturing wordt gericht.
- Vraag om procesverslagen en presentaties van de leerresultaten, visueel of fysiek.

7. Creëer een omgeving waarin participatie wordt aangemoedigd

‘Onderwijs maak je samen’ zorgt voor verbinding en betrokkenheid. Door studentparticipatie ontstaat nauwer contact met de student en heeft de docent meer zicht op diens behoeften. Het participatief karakter neemt studenten serieus, geeft hen inspraak in hun onderwijsactiviteiten en werkt activerend.

Tips:

- Betrek studenten bij het bepalen van leer- en procesdoelen. Vooral procesdoelen appelleren aan persoonlijke en professionele ontwikkeling.
- Laat studenten zelf opdrachten ontwerpen, ontwikkelen, uitvoeren en begeleiden.
- Evalueer met regelmaat het onderwijsproces en laat zien dat de feedback en behoeften van studenten worden opgevolgd.

8. Houd het onderwijs, spannend, afwisselend en interessant. Zorg daarbij ook voor de beweging van de student

Ondanks de creativiteit en het aan de dag gelegde improvisatievermogen van de docenten, klagen studenten over eenzijdigheid van het digitale onderwijs. Door thuisonderwijs komt de student minder in beweging en raakt de student in een isolement. Niet iedereen trekt er uit zichzelf op uit, zeker niet wanneer er leerinspanning- en prestatie wordt verwacht in combinatie met online aanwezig zijn. Omdat in COVID-19 tijd ook nog eens banen en stages wegvallen, verdwijnen de natuurlijke prikkels om in beweging te komen. Niet voor elke student is de sportschool toegankelijk. Naast fysieke gezondheidsrisico's neemt de mentale gesteldheid en het welzijn van de student af. Dit heeft een neerwaarts effect op de leerinspanning en dito rendement.

Tips:

- Houd rekening met de werking van het brein en varieer in aanpak en opdrachten, bied hiermee keuzemogelijkheden en respecteer de behoefte van elke student (leerniveaus, leerstijlen en instapniveaus). Dit bevordert motivatie, activeert, zet aan tot opname, verwerken en opslag van kennis.
- Ontwikkel leeropdrachten waarbij appel wordt gedaan op emotie, creativiteit en creatie, focus, herhaling en aansluiting op voorkennis, associaties en reflecties. Zet alle zintuigen aan het werk (BCL Breinprincipes, sd).
- Breng de student in beweging; integreer praktijkopdrachten waarbij de student uitgenodigd wordt de deur uit te gaan (COVID-19 proof). Zie ook advies 5, maak het onderwijs life related. Denk hierbij aan:
  - Verslag van consumentgedrag op zondagmiddag in de stad.
  - Herinrichten van COVID-19 proof parkeerbeleid.
  - Pedagogische wandeling voor twee.
  - Mystery guest in bedrijf naar keuze.
  - Vlog of documentaire betreffende het onderwijsthema.
  - Brainstorm, intervisie of les op de hei.
  - Ontwerpen van (stads) wandelingen, speurtochten.

Al deze empowermentstrategieën zijn goed te integreren in het afstandsonderwijs. Mijn L&D Talents collega's en ik vertellen je hier graag meer over. Wil je direct aan de slag en heb je ondersteuning nodig? Neem dan contact op met office@ldtalents.nl

REFERENTIES

BCL Breinprincipes. (sd). Opgeroepen op september 2020, van <https://www.bclinstituut.nl/>.

Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Phronese.

Blanchard, K. (2015). *Over leiderschap*. Pearson Benelux B.V.

Conley, D., & French, E. (2014). Student Ownership of Learning as a Key Component of College. *American Behavioral Scientist*, 58(8), 1018-1034., 58(8), 1018-1034.

Dee Fink, L. (2007). The Power of Course Design to Increase. doi:10.11.563.9074

Glasbeek, H. (2015, juli). Wat werkt in hoger onderwijs? Aanbevelingen voor het ontwikkelen van een leerzaam en studeerbaar curriculum. doi:10.13140/RG.2.1.1234.2889

Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112. doi:10.3102/003465430298487

Knowles, M., Swanson, R., & Holton III, E. (2011). *The adult learner*. Elsevier.

Marzano, R., & Heflebower, T. (2015). *Klaar voor de 21e eeuw*. Rotterdam: Bazalt educatieve uitgeverijen.

Mawani, S., & Mukadam (Eds.), A. (2020). *Student empowerment in higher education*. Berlijn: Logos Verlag.

Parent Zone Scotland. (2020). *Home learning envirement*. Opgeroepen op oktober 14, 2020, van <https://education.gov.scot/parentzone/learning-at-home/home-learning-environment/>.

Ryan, R., & Deci, E. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology* 25(1), 54-67. doi: <http://dx.doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>